

dr hab. Małgorzata Lipowska, prof. UG
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

Gdańsk, 2020-09-21

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Natalii Jędrzejowskiej

pt. *Poziom inteligencji a kompetencja językowa i komunikacyjna
młodzieży w wieku 13-16 lat*

promotor: dr hab. Aneta R. Borkowska, prof. UMCS

promotor pomocniczy: dr Beata Daniluk

Związek rozwoju językowego z poznawczym, podkreśla wielu autorów, wyznaczając tym samym ogólne ramy pojawiania się poszczególnych umiejętności językowych. Pytanie czy język determinuje poznanie, czy też poznanie język, nadal nie doczekało się jednoznacznej odpowiedzi. Deficyty poznawcze wynikające z obniżonego intelektu z pewnością pozostają w związku ze sprawnością językową, ale jakie jest ich nasilenie i rola w procesie edukacji to wciąż obszary warte eksploracji. Szczególnie niewiele jest rzetelnych danych empirycznych w odniesieniu do uczniów nieprzekraczających kryteriów diagnozy niepełnosprawności. Dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna stanowią jedną z najbardziej zaniedbanych i ignorowanych grup uczniów, którzy doświadczają chronicznych trudności w uczeniu się i funkcjonowaniu szkolnym. Jest to sytuacja tym bardziej szkodliwa społecznie, że uczniowie ci, zgodnie z rozkładem normalnym, stanowią bardzo liczną grupę w populacji szkolnej, tj. ok 14%.

Do dyskusji nad problematyką dotyczącą relacji języka i poznania w odniesieniu do uczniów z obniżonym ilorazem inteligencji włącza się mgr Natalia Jędrzejowska. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska jest interesującym i zarazem twórczym pomysłem badawczym. Niepodważalną zaletą pracy jest już samo podjęcie ważnego zagadnienia, jakim jest próba empirycznej weryfikacji założenia o przypisaniu dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna do szeroko rozumianej normy funkcjonowania, na tle rówieśników z niepełnosprawnością intelektualną. Recenzowana praca ma nie tylko

walory naukowe, lecz może być źródłem aplikacji do praktyki ze względu prowadzone analizy funkcjonowania badanych adolescentów w sytuacji edukacyjnej.

Praca jest obszerna i liczy 197 stron tekstu wraz z załącznikami. Ustosunkuję się zatem do poszczególnych części pracy, a z obowiązku recenzenta nakreślę swoje uwagi krytyczne. Mam nadzieję, że uwagi te przyczynić się mogą do udoskonalenia pracy i oddania jej do druku, np. w formie cyklu artykułów.

Dysertacja składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów teoretycznych, rozdziału dotyczącego metodologii badań własnych, po którym następuje przedstawienie wyników oraz podsumowanie połączone z dyskusją. Na końcu pracy Autorka zamieszcza spis literatury, z której korzystała, a także aneks. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami. Od strony formalnej praca spełnia standardy stawiane pracom doktorskim o charakterze empirycznym.

W pierwszej kolejności odniosę się do tytułu pracy, który brzmi: *Poziom inteligencji a kompetencja językowa i komunikacyjna młodzieży w wieku 13-16 lat*. Moim zdaniem – odpowiada on treściom w niej zawartym – jest stylistycznie i metodologicznie prawidłowy: Jednocześnie jest zwięzły i daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę – jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

Treści zawarte w pierwszym rozdziale o tytule: PROBLEMATYKA KOMPETENCJI JĘZYKOWEJ I KOMUNIKACYJNEJ, to bardzo dogłębny, szczegółowy i rozbudowany przegląd wiedzy głównie z obszaru psycholingwistyki. Ta część pracy liczy prawie 50 stron, co może z jednej strony wskazywać na podjęcie próby analizy wybranego zagadnienia z bardzo szerokiej perspektywy, albo o niewystarczającej selekcji materiału. Magister Jędrzejowska odwołuje się do szeregu adekwatnie dobranych do tematu pozycji bibliograficznych, są to przede wszystkim polskojęzyczne monografie. W sytuacji przywoływania danych przedstawionych w podręczniku akademickim lub monografii warto rozróżnić przy przytaczaniu informacji są referowane przez autora czy są wynikiem jego autorskich badań, np. w wypadku prawidłowości rozwoju języka opisywanych przez Turnera i Helsma (s. 30). Ponadto uważam, że Doktorantka nieco zbyt często powołuje się na prace „z drugiej ręki” i opracowania nie sięgając do literatury źródłowej, np. w odniesieniu do fragmentu „...Smoczyńskiego i Zarębinę (Porayski-Pomsta, 2009)...” (s. 33), należy też w tym wypadku zadbać o prawidłowy sposób cytowania dodając „za:”. W trakcie czytania tego rozdziału sformułowałam kilka drobnych uwag formalno-edytorskich, które można odnieść do pozostałej części pracy. Proponowałabym w wypadku przytaczania istotnej teorii, oczywiście nie jedynie raportu z badań, podawanie

pełnego imienia autora np. Noam Chomsky, Leon Kaczmarek itp. Warto także zadbać o graficzną warstwę pracy czyli nieco dopracować grafy, które bardzo ułatwiają siedzenie wywodu.

Rozdział drugi KOMPETENCJA POZNAWCZA A KOMPETENCJA JĘZYKOWA I KOMUNIKACYJNA, przeprowadza czytelnika przez rozważania terminologiczne dotyczące zakresu pojęć użytych w tytule, nakreślając ich ramy treściowe i podłoże teoretyczne. Autorka przytacza wybrane koncepcje na tle prawidłowości rozwoju systemu językowego dziecka. Uważam ten rozdział za niezmiernie ciekawy, szczególnie w części odnoszącej się do relacji języka i zaburzeń rozwoju. Doktorantka wskazuje na rolę deficytów językowych w obrazie klinicznym problemów, nawet jeśli nie stanowią one objawów kryterialnych. Proponowałbym, aby wprowadzając do pracy jakąś jednostkę nozologiczną powołać się w pierwszej kolejności na klasyfikację medyczną zaburzeń (ICD, DSM czy DC), a dopiero potem do innych opracowań. Wśród przywołanych zaburzeń pojawiło się *rozwojowe zaburzenia języka* czyli *Developmental Language Disorder*, które jednak w polskiej literaturze rzadko występuje pod taką nazwą – warto moim zdaniem pokazać na jego relacje ze *specyficznym zaburzeniem językowym*, który to termin jest obecny w naszym kraju.

Rozdziały trzeci i czwarty, odpowiednio o tytułach ADOLESCENCI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ oraz ADOLESCENCI Z INTELIGENCJĄ NIŻSZĄ NIŻ PRZECIĘTNA zawierają zarówno rozważania terminologiczne, podłoże trudności, epidemiologię występowania niepełnosprawności intelektualnej oraz inteligencji niższej niż przeciętnej, kryteria diagnostyczne pozwalające na diagnozę niepełnosprawności intelektualnej, jak i próbę zarysowania profilu funkcjonowania młodzieży o obniżonym ilorazie inteligencji. Warto podkreślić, że Doktorantce udało się zaprezentować bardzo szerokie spektrum zagadnień w sposób czytelny, zwarty a zarazem precyzyjny, zastosowane prezentacje graficzne (choć warto popracować nad samym ich technicznym przygotowaniem) świetnie podsumowują i obrazują wybrane zagadnienia. Oba rozdziały zawierają przegląd badań dotyczących związków funkcjonowania językowego i poznawczego osób o obniżonym ilorazie inteligencji, prowadzonych przez badaczy z Polski. Jest to zabieg zrozumiały, gdy badania Doktorantki także do naszego rodzimego języka się odnoszą, myślę jednak, że przytoczenie analogicznych raportów z innych kręgów językowych mogłoby wzbogacić pracę. Proponowałabym zwracanie jeszcze większej uwagi na stosowane terminy, np. tytuł podrozdziału „Charakterystyka osób z niepełnosprawnością intelektualną..” może lepiej brzmiałaby gdyby dodać „funkcjonowania”.

Pomimo wskazanych drobnych uwag krytycznych uważam część teoretyczną za udaną syntezę dotychczasowej wiedzy odnośnie języka, komunikacji, a także funkcjonowania intelektualnego młodzieży z obniżonym ilorazem inteligencji.

Część empiryczna obejmuje trzy rozdziały kolejno prezentujące: metodologiczne podstawy badań własnych, wyniki uzyskane w badaniach oraz ogólną dyskusję zebranych danych wraz z wypływającymi z nich wnioskami. Mam generalną uwagę co do tytułów w tej części pracy, są one tak sformułowane jakby odnosiły się do ogólnego „schematu części empirycznej” i nie mają żadnego związku z treścią TEJ konkretnej pracy.

Otwierający rozdział METODOLOGICZNE PODSTAWY BADAŃ WŁASNYCH zawiera precyzyjnie określony główny cel badawczy, którym jest *„porównanie pod względem ilościowym i jakościowym kompetencji językowej i komunikacyjnej dzieci o zróżnicowanym poziomie sprawności intelektualnej: dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, dzieci z inteligencją poniżej przeciętnej oraz dzieci w normie intelektualnej”* (s. 105), wraz z motywacją do zaprojektowania takich właśnie badań. W dalszej kolejności Doktorantka nakreśla cel aplikacyjny pracy, oraz formułuje pięć problemów badawczych, z których wywodzi pięć hipotez.

Następnie mgr Jędrzejowska dokonuje precyzyjnego opisu badanej grupy i procedury samego badania. Pochwalić należy zarówno za precyzję doboru i jasno określone kryteria, jak i porównanie badanych grup ze względu na główne kryterium różnicujące, czyli iloraz inteligencji. Kolejnym krokiem jest bardzo szczegółowy opis wszystkich zastosowanych narzędzi badawczych (podrozdział 5.4.). Rozdział zamyka prezentacja zastosowanej strategii obliczeń statystycznych. Przeprowadzone badania nie budzą zastrzeżeń metodologicznych. W odniesieniu od opracowania statystycznego uzyskanych wyników uważam, że przeprowadzone analizy zostały odpowiednio dobrane do postawionych celów i pytań badawczych.

Pracę kończy DYSKUSJA WYNIKÓW. Autorka jeszcze raz uwypukliła najistotniejsze wyniki uzyskanych badań, dokonała ich skrótowej syntezy, a także wskazała na ich wartość responsywną. Dyskusja jest przemyślana, za najciekawsze zarówno z perspektywy dociekań naukowych, ale i ewentualnych oddziaływań praktycznych uznaję poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o „miejsce dzieci z szarej strefy” w systemie diagnostycznym i edukacyjnym. Zarówno dzieci z inteligencją niższą niż przeciętna, jak i z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, określać można jako „uczniów z obniżonym ilorazem inteligencji”. Jednakże tylko w wypadku stwierdzonej niepełnosprawności są one obejmowane systemowym wsparciem. Dokonane przez Doktorantkę analizy uwiadcniają jeszcze niezmiernie trudną sytuację dzieci z tzw.

„szerokiej normy intelektualnej”. Doktorantka świadoma jest ograniczeń badań własnych, wskazując jednocześnie kierunki dalszych dociekań. W razie przygotowywania pracy do druku (do czego zachęcam) w formie artykułów, konieczne jest gruntowne uporządkowanie zapisu statystycznych wyników, np. zgodnie z wymaganiami APA-7 (np. zapis symboli statystycznych kursywą).

W podsumowaniu recenzji pragnę stwierdzić, że wartość merytoryczną rozprawy oceniam zdecydowanie pozytywnie. Badania mają charakter oryginalny, a podjęty problem ma znaczącą wartość poznawczą. Praca napisana jest poprawnym językiem, a wyniki przedstawione bardzo czytelnie i szczegółowo – co stanowi wartość dla każdego czytelnika, a recenzenta szczególnie. Uwagi krytyczne przedstawione w recenzji nie umniejszają walorów ocenianej dysertacji, a stanowią jedynie propozycje zmian w przypadku przygotowania publikacji, np. w formie artykułów.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska dowodzi dobrego przygotowania Doktorantki pod względem zarówno teoretycznym, jak i metodologicznym, co świadczy o jej umiejętnościach planowania i prowadzenia badań naukowych w zakresie nauk społecznych, w dyscyplinie psychologia.

Reasumując stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Natalii Jędrzejowskiej, przygotowana pod kierunkiem dr hab. Anety Borkowskiej, prof. UMCS, spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim zgodnie z *Ustawą o tytułach i stopniach naukowych* z 2011 r. i wnioskuję o dopuszczenie mgr Natalii Jędrzejowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dyrektor Instytutu

prof. dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis

